

EKONOMİK KRİZ VE MUHASEBE UYGULAMALARINA BAZI YANSIMALAR

Azzem ÖZKAN*

Öz

Bir ülkede meydana gelen para, bankacılık, dış borç, ödemeler dengesi veya reel sektör krizleri makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan da işletmeleri genellikle olumsuz yönde etkiler. Krizle birlikte ortaya çıkan döviz kuru artışları, para ve sermaye piyasasındaki gelişmeler, değişken faizli borçlanmadan kaynaklanan finansman giderleri, düşük kapasite kullanımından doğan boş kapasite maliyetleri işletmenin mali tablolarını da doğrudan etkiler. Etkinin büyüklüğü ve yönü krizin niteliğine ve uygulanan muhasebe politikasına göre değişir. Bu bakımdan kriz dönemlerinde uygulanan muhasebe politikaları ve krizin mali tablo üzerindeki etkisi olağan faaliyetlerden ayrı bir başlık altında veya mali tablo dipnotlarında raporlanmalıdır. Zira bu, muhasebenin tam açıklama, sosyal sorumluluk ve kamunun aydınlatılması ilkelerinin bir gereğidir.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik kriz, muhasebe, mali tablo.

Abstract

Economic Crisis and Reflections on Accounting Practices

Economic crisis such as banking, foreign debt, balance of payments and reel sector affect negatively both economy and business in terms of macro and micro respectively. Most direct effect of the crisis on accounting occurs in financial statements. Reflection of the crisis on financial statements have realized through exchange rate increases, irregularity in money and capital markets, financial costs emerging from variable-based interest rate, and costs derived from idle capacity usage. The greatness of the effect and its direction depends on character of the crisis and accounting policies adapted. Therefore, adapted accounting policies in the period of the crisis should be disclosed in footnote of financial statements. If needed, the effect of the crisis on financial statements should take place in financial statements under a separate title. This approach is more consistent with public disclosure and accounting principles such as full disclosure and social accountability.

Keywords: Economic crisis, accounting, financial statement.

---

* Yrd.Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi, İşletme Bölümü, KAYSERİ, azzem@erciyes.edu.tr

GİRİŞ

Ekonomik kriz; para, bankacılık, dış borç, ödemeler dengesi veya reel sektör krizlerine bağlı olarak meydana gelebileceği gibi; küreselleşmenin sonucu olarak, başka ülkelerden sıçrama yoluyla da ortaya çıkabilir. Hangi sebepten meydana gelirse gelsin -istisnaları olmakla birlikte- ekonomik kriz işletmeleri genellikle olumsuz yönde etkiler.

Krizle birlikte ülkedeki üretim-tüketim dengesi bozulur, girdi maliyetlerinin artmasıyla üretilen mamul fiyatları yükselmeye başlar, bazı yatırım kararları ertelenir veya tamamen vazgeçilir. İşsizlik artışıyla birlikte işletmelerin istihdam yapıları bozulur; çoğu firma, çalışanların bir kısmını işten çıkarır veya ücretsiz izin verir. Satışlar daha çok peşin yapılmaya başlanır ve talep yetersizliğinden dolayı kapasite kullanım oranlarında düşmeler meydana gelir, satış problemleriyle birlikte örgüt içi çatışmalar da başlayabilir.

Sermaye yetersizliği ile karşı karşıya kalan firmalar kolaylıkla özkaynak temin edemezler; bu da kredi maliyetlerinin artmasına, borçların vadesinin kısılmasına neden olur. Netice itibariyle işletmelerin likidite yapılarında bozulmalar meydana gelir, alacakların vadelerinde tahsil edilme imkânı azalır, bir takım alacaklar şüpheli veya tamamen değersiz hale gelebilir. Tabiatıyla tüm bu olumsuzluklar işletmelerin mali tablolarına yansır.

İşletme ilgilileri kararlarını mali tablo ve raporlara dayanarak verirler. Bu yüzden karar vericiler açısından mali tabloların açık, anlaşılır, ihtiyaca uygun ve zamanında sunulma gibi nitelikleri taşıması önemlidir. Söz konusu nitelikleri taşımayan bir mali tabloya dayanarak verilecek kararın isabet oranı azalır. Bu bakımdan mali tablolar hazırlanırken ekonomik krizin neden olduğu etkilerin ayrıca açıklanması, kamuyu aydınlatmanın gereği olduğu gibi, muhasebenin temel kavramlarından tam açıklama ve sosyal sorumluluk kavramlarının da gereğidir.

Ekonomik krizin neden olduğu etkilerin mali tablolarda raporlanmasına yönelik olarak muhasebe uygulamalarına yön veren muhasebe standartlarında, sermaye piyasası ve vergi mevzuatımızda özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca bu konuyla ilgili yapılmış bir akademik çalışmaya da rastlanmamıştır.

Ekonomik krizin işletmeler ve onun mali tabloları üzerindeki etkilerinin tümünün bir makale kapsamı içerisinde incelenemeyeceği, bunların her birinin ayrı bir çalışma konusu olduğu açıktır. Bu sebeple çalışmamızın amacı; ekonomik krizle ortaya çıkan kur değişimleri, kapasite kullanım oranındaki düşüşler, para ve sermaye piyasasındaki gelişmeler ve bunların mali tablolara

olan etkisi ve sözkonusu etkilerin raporlanmasına yönelik önerilerle sınırlandırılmıştır.

I. GENEL OLARAK KRİZ KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

Kriz, sosyal bilimler alanında buhran ve bunalım gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte; beklenmedik sosyal, ekonomik veya psikolojik gelişme karşısında normal ilişkilerin ciddi olarak sarsılması ve karşılaşılan sorunun üstesinden gelinmesinde mevcut çözüm yollarının yetersiz kalmasıyla ortaya çıkan bir durum olarak da tanımlanabilmektedir (Delice, 2003: 58).

Yapılan çeşitli sınıflandırmalarda krizin; işletme krizi, doğal kriz, sosyal kriz, ekonomik kriz ve politik kriz olarak sınıflandırıldığı görülmektedir (Altan ve Bezirci, 2001: 455; Dinçer, 1992: 314).

Çalışma konumuz ekonomik kriz, işletmeler üzerindeki etkileri ve bunun muhasebe uygulamalarına yansımalarıdır. Bu bakımdan çalışma alanı olarak ekonomik kriz ve ekonomik krize neden olan diğer krizler üzerinde yoğunlaşılacaktır.

II. EKONOMİK KRİZ

Ekonomik kriz, ekonomik yapıyı oluşturan çeşitli ekonomik mekanizmaların işlerliğini kaybetmesi şeklinde ortaya çıkar (Altan ve Bezirci, 2001: 455). Bu bakımdan ekonomik kriz, makro açıdan ülke ekonomisini; mikro açıdan ise, firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlara sebep olur (Aktan ve Şen, 2001: 1226). Ekonomik krize neden olan iki krizden birincisi finansal kriz; diğeri ise, reel krizdir.

II.1. Finansal Kriz

Finansal kriz işletmelerde mevcut üretim tarzının, sermaye birikimini sağlayacak noktanın gerisinde kalması, sermaye birikiminin daralması, üretim ve dolaşım bütünlüğünün kesintiye uğramasıdır. Finansal krizler ekonominin reel kesimi üzerinde tahrip edici etkiler yaratabilen ve böylece piyasaların etkin olarak işleyiş gücünü bozan finansal piyasa çöküşlerine sebep olabilmektedir. Genel kabul gören yaklaşıma göre, özellikle yükselen piyasalarda yaygın olarak görülen finansal krizler ana hatlarıyla; para, bankacılık, dış borç ve global krizler olmak üzere dört grupta toplanabilir (Altan ve Bezirci, 2001: 456; Karacan, 1998: 69). Bu krizler genellikle birbirini takip ettikleri için bunlar arasında çok kesin bir ayırım yapılamamaktadır (Delice: 2003: 58).

II.1.1. Para Krizleri

Para krizlerinin iki türü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ödemeler dengesi krizi; diğeri ise, döviz kuru krizidir.

Döviz Kuru Krizi: Sabit döviz kuru politikalarının uygulandığı ekonomilerde piyasa katılımcılarının yerel para birimli varlıklardan yabancı para birimli varlıklara doğru kaymaya başlaması sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir. Ayrıca bir ülke parasının üzerindeki spekülâtif saldırı, bir devalüasyonla veya şiddetli bir değer kaybıyla sonuçlanırsa ya da merkez bankası büyük miktarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi oluşur (Delice, 2003: 59).

Ödemeler Dengesi Krizi: Esnek kur sistemi uygulanan ülkelerde meydana gelen döviz kuru krizidir. Sermaye hareketlerinde meydana gelen bir tersine dönme ile ödemeler bilançosu açıkları artar ve rezervler tükenir. Bu da döviz kurundaki şiddetli artışa sebep olur.

II.1.2. Bankacılık Krizleri

Bir ülkedeki bankacılık sistemi ve finansal sistem, ekonomide fon arz edenlerle fon talep edenler arasında köprü görevini görür. Ayrıca bankacılık ve finansal sistem ekonomideki reel hareketlerin sağlıklı işlemesine, likidite sıkıntısı çekilmemesine yardımcı olur. Başta merkez bankası olmak üzere eğer bankacılık sistemi bu görevini yerine getiremez ve diğeri finansal piyasalar da sağlıklı işlemezse; ayrıca asli görevlerin yerine sığ ve büyük boyutlu talî işlerle uğraşmaya başlarsa belirli bir süre sonra bankacılık ve finansal sistem kriz içerisine girer (Eroğlu ve Albeni, 2002: 98).

Ülkedeki tasarrufların reel ekonomiye kazandırılmasında aracı olan bankacılık sistemi yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelirse, menkul kıymet borsalarında hisse senedi fiyatlarında çok hızlı düşüşler olur. Ayrıca merkez bankaları (mali piyasaları yönlendirici fonksiyonunu), elindeki para politikası araçlarının yetersizliği ya da etkisizliği gibi nedenlerle piyasaya müdahale edemezlerse finansal kaynaklı ekonomik krizlere neden olur (Eroğlu ve Albeni, 2002: 99).

II.1.3. Dış Borç Krizleri

Bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumunda, dış borç krizinden söz edilir. Dış borç krizi özellikle hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları

nedeniyle, dış borcun yeni ödeme planına bağlanması ve yükümlülüklerin ertelenmesi durumunda ortaya çıkar. Ayrıca, borçlu borcunu ödeyemez veya alacaklı alacağına ödenmeme riskini hesaba katarak yeni krediler vermez ya da açtığı kredileri tahsil etme çabalarına başvurursa borç krizleri ortaya çıkar (Delice, 2003: 61).

II.1.4. Global Kriz

Global kriz küreselleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Küreselleşmenin olumsuz etkisi olarak dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen kriz, birbirine sıkı sıkıya bağlı bütünleşmiş mali piyasalar yoluyla dünyanın diğer ülkelerine yayılabilmektedir. Bunun en büyük nedeni ise, krizlerin bankacılık ve finansal alandaki krizler olmasından kaynaklanmaktadır. Zira, ekonomilerde para piyasaları ve mali piyasalar her türlü gelişmeye anında tepki gösterebilmektedir. Bu tepki gelişmekte olan ülkelerde piyasaların spekülâtif hareketlere açık olması nedeniyle daha da yıpratıcı olabilmektedir (Eroğlu ve Albeni, 2002:94). Ekonomik krizin görünür etkisi finans piyasalarında, gerçek etkisi ise reel kesimde ortaya çıkar (Uzay, 2001: 441).

Yukarıda sayılan krizler tamamen birbirinden bağımsız değildir. Farklı alanda ortaya çıkan bir kriz, diğer kriz türlerini de beraberinde getirebilir. Mesela bir bankacılık krizi döviz kuru krizini; para krizi, dış borç krizini veya ödemeler dengesi krizini meydana getirebilir.

II.2. Reel Kriz

Reel kriz, ekonominin reel üretim sektörlerinde, mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktar”larda, yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkan kriz türüdür (Kibritçioğlu 2001: 1). Enflasyon krizi ve durgunluk krizi olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bunlardan enflasyon krizi, mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyindeki sürekli artışların belirli bir sınırın üzerinde olmasıdır. Durgunluk krizi ise, fiyatlar genel seviyesindeki artışların, ekonomide mal ve hizmet üretiminde yatırımları teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesidir. Bir başka deyişle durgunluk krizi, ekonomide yeterince yatırımın yapılmaması dolayısıyla GSMH artış hızının düşük düzeyde kalmasıdır. Bir başka reel kriz türü olan işsizlik krizi ise, emek piyasasındaki işsizlik oranlarının alışılmış seviyenin üzerinde olması şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.

III. EKONOMİK KRİZİN MUHASEBE UYGULAMALARINA YANSIMALARI

Bir ülkedeki ekonomik dalgalanmalar, mal ve hizmet üreten sektörlerde veya ülke ekonomisinin tamamında üretim-tüketim dengesini bozarak işletmelerin girdi, üretim, fiyat, yatırım kararları, istihdam imkanları, kar marjları, kalite düzeyleri, kapasite kullanım oranları gibi göstergelerde değişiklikler meydana getirir (Poyraz, 2002: 124-125). Ekonomik krizle firmaların üretim seviyesi, istihdam imkanları ve ücret hadlerindeki düşüşle birlikte, üretilen mamullerin satışında da sorunlar meydana gelir. Ayrıca firma içinde çatışmalar ortaya çıkar ve verimlilik düşmesine yol açar (Puxty, 1997: 716). Ortaya çıkan yüksek faiz oranları, bankaların topladıkları mevduatı kredi olarak firmalara yansıtmasına engel olur ve kredilerin vadeleri kısılır, bu da firmaların likidite yapılarını bozar. Tabiatıyla bu olumsuzluklar işletmelerin mali tablolarına yansır. Ekonomik krizlerin mali tablolar üzerindeki etkileri büyük ölçüde şunlardır (Uzay, 2004: 239-240):

- Kur farklarından kaynaklanan büyük zarar veya kar rakamları,
- Enflasyon karlarının hızlanarak artması,
- Sermayenin küçülmesi,
- Teknik iflasların oluşması,
- Stokların artması,
- Tahsilat güçlüklerine bağlı olarak ticari alacakların artması,
- Alıcıların ödeme güçlüklerine bağlı olarak şüpheli alacakların artması,
- İşçi çıkarılmalarına bağlı olarak kıdem tazminatı ödemelerinin artması,
- Ciddi zarar rakamları ile karşılaşılması,
- Çok sayıda şirketin kapanması ve tasfiye edilmesi.

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi ekonomik krizin işletmeler ve onun mali tabloları üzerinde birçok etkisi bulunmaktadır. Bunların her biri ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte aşağıda ekonomik krizin sebep olduğu kur değişimlerinin muhasebeleştirilmesine yönelik olarak muhasebe standartlarında ve vergi mevzuatında yer alan ilkeler, krizle ortaya çıkan atıl kapasite maliyetleri, para ve sermaye piyasasındaki gelişmeler ve muhasebe uygulamalarına yansımaları ana hatlarıyla ele alınacaktır.

III.1. Kur Değişimleri ve Mali Tablolarda Sunulması

Ekonomik krizlerin çoğunda -özellikle para krizlerinde (döviz kuru krizi ve ödemeler dengesi krizi)- piyasa katılımcıları varlıklarını daha risksiz ve güvenli gördüğü alanlardan biri olan dövizde kaydırır. Dövizde olan talebin artmasıyla merkez bankasının rezervleri azalmaya başlar ve merkez bankası kur ayarlaması yapmak zorunda kalabilir. Böylece döviz kurlarında ani bir artış

olur. Nitekim Şubat 2001 krizinde döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasıyla Merkez Bankasının 27.90 milyar dolar olan rezervi 22.5 milyar dolara kadar gerilemiş ve dolar %40 devalüasyonla 1 milyon lirayı geçmiştir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 214).

Döviz kurunda meydana gelen artış, yabancı para birimine dayalı varlığı veya borcu bulunan işletmelerin mali tablolarını doğrudan etkiler. Etkinin büyüklüğü ve yönü, kur değişimlerinin niteliğine ve uygulanan muhasebeleştirme ilkelerine göre değişir. Finansal sonuçların tam ve gerçeğe uygun olarak mali tablolarda raporlanması, mali tablo kullanıcılarının alacakları kararların doğru ve etkin olmasını sağlar (Beyazıtlı, 2003: 15).

Kur değişimlerinin muhasebeleştirilmesine yönelik muhasebe standartlarında ve vergi mevzuatında yer alan düzenlemeler aşağıda incelenmiştir.

III.1.1. Kur Değişimlerinin Muhasebeleştirilmesi Standardı

Ülkemizde döviz kurlarındaki değişimin muhasebeleştirilmesine yönelik en kapsamlı düzenleme, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) bünyesinde oluşturulan ve Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK) tarafından yayımlanan 12 numaralı standartla yapılmıştı. Fakat 15.12.1999 tarihinde 4487 sayılı kanunla 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na eklenen Ek-1'inci madde uyarınca TMUDESK yerine, idari ve mali özerkliği bulunan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) oluşturulmuş ve 07.03.2002 tarihinde ilk toplantısını yaparak faaliyete geçmiştir. Böylece TMUDESK muhasebe standartları oluşturma görevini TMSK'ya devretmiş, denetim standartları belirlemek için de Türkiye Denetim Standartları Kurulu (TÜDESK) oluşturulmuştur.

TMSK, 20 adet Türkiye Muhasebe Standardı Taslağı hazırlayarak kamuoyunun görüşüne sunmuştu. Taslak içerisinde yer alan 8 numaralı kur değişimlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin standart daha önce TMUDESK tarafından yayımlanan 12 numaralı standartla birebir örtüşmekteydi. Ancak TMSK, 14.12.2004 tarihinde ikinci taslak metinleri yayımlamış ve ikinci taslak metin içinde yer alan Kur Değişiminin Etkilerinin Muhasebeleştirilmesi Standardı, önceki taslaktan önemli ölçüde farklılaştırılmıştır.

Birinci taslakta yer alan ciddi bir devalüasyon veya paranın değer kaybı neticesinde oluşan kur farkının maliyete yazılabileceğine (uygulanabilir diğer yöntem) ilişkin hüküm “finansal tabloların hazırlanması ve sunumu standart taslağı” ile uyumlu olmadığı gerekçesiyle taslaktan çıkarılmıştır

(www.tmsk.org.tr. GE25). Buna göre yabancı para birimine dayalı **parasal kalemler** -her ne sebeple olursa olsun- dönem sonu kuru ile finansal tablolarda raporlanacak ve oluşan kur farkı aktifleştirilmeden doğrudan gider yazılacaktır. Değerlemeden ortaya çıkan olumlu kur farkı tekdüzen hesap planındaki “646 Kambiyo Kârları” hesabında, olumsuz kur farkları ise “656 Kambiyo Zararları” hesabında muhasebeleştirilecek ve gelir tablosunun “diğer faaliyetlerinden olağan gelir ve kârlar ile diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlar” bölümünde raporlanacaktır.

III.1.2. Kur Değişim Etkilerinin Vergi Mevzuatındaki Yeri

Döviz kurunda meydana gelen değişikliğin nasıl bir işleme tabi tutulacağına yönelik olarak vergi mevzuatımızda çeşitli düzenlemeler vardır. Bu düzenlemeler aşağıda incelenmiştir.

III.1.2.1. Yabancı Paralar, Senetli ve Senetsiz Alacaklar ve Borçlar

Vergi Usul Kanunu'nun 280. maddesi “Yabancı paralar borsa rayici ile değerlendirilir. Borsa rayicinin tekerrüründe muvazaa olduğu anlaşılırsa bu rayiç yerine alış bedeli esas alınır. Yabancı paranın borsa rayici yoksa, değerlemeye uygulanacak kur Maliye Bakanlığınca tespit olunur. Bu madde hükmü yabancı para ile olan senetli ve senetsiz alacaklar ve borçlar hakkında da caridir. Bunlardan vadesi gelmemiş senede bağlı alacak ve borçlar, bu kanunun 281 ve 285. maddeleri uyarınca değerlendirilme günü kıymetine irca edilebilir. Ancak senette faiz oranının yazılı olmadığı durumlarda değerlendirilme gününde geçerli olan Londra Bankalar Arası Faiz Oranı (LİBOR) esas alınır” ifadesi yer almaktadır. Buna göre yabancı paralar, yabancı para cinsinden senetli ve senetsiz alacak ve borçlar TMS'de belirtilen ilkeler gibi (parasal kalemler) dönem sonu cari kuru ile değerlendirilecek ve oluşan kur farkı da gelir veya gider olarak ilgili dönemin faaliyet sonucuyla ilişkilendirilecektir.

III.1.2.2. Stoklar

238 sıra numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde “...emtianın satın alınıp işletme stoklarına girdiği tarihe kadar oluşan kur farklarının maliyete intikal ettirilmesi zorunludur. Stokta kalan emtia ile ilgili olarak daha sonra ortaya çıkacak kur farklarının ise ilgili buldukları yıllarda gider yazılması veya maliyete intikal ettirilmesi mümkün bulunmaktadır” ifadesi yer almaktadır.

Bu açıklamaya göre mal alımından kaynaklanan kur farkının maliyetle ilişkilendirilecek kısmı, stokların ambara girinceye kadar olan sürede oluşandır. Stoklara girdikten sonra ortaya çıkan kur farkının, -mal stokta kalmaya devam

ediyorsa- maliyete yazılması veya doğrudan dönem gideri yazılması konusunda mükellefe tercih hakkı tanınmıştır. Sözkonusu mal stokta bulunmuyorsa, kur farkı doğrudan sonuç hesaplarına aktarılacaktır.

III.1.2.3. Sabit Kıymetler

163 sıra numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde "...Döviz kredisi kullanılarak **yurtdışından sabit kıymet ithal edilmesi sırasında** veya sonradan bu kıymetlere ilişkin borç taksitlerinin değerlemesi dolayısıyla ortaya çıkan kur farklarından, sabit kıymetin iktisap edildiği dönem sonuna kadar olanların, kıymetin maliyetine eklenmesi zorunlu bulunmakta, aynı kıymetlerle ilgili söz konusu dönemden sonra ortaya çıkan kur farklarının ise, ait oldukları yıllarda doğrudan gider yazılması ya da maliyete intikal ettirilerek amortisman konusu yapılması mümkün bulunmaktadır" denilmektedir. 334 sıra numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinde "...lehte oluşan kur farklarının da aktifleştirme işleminin gerçekleştiği dönemin sonuna kadar oluşan kısmının maliyetle ilişkilendirilmesi, aktifleştirildikten sonraki döneme ilişkin olanların ise kambiyo gelirleri olarak değerlendirilmesi veya maliyetten düşülmek suretiyle amortisman tabi tutulması gerekmektedir. Ayrıca, daha sonraki dönemlerde, seçimlik olarak hangi hak kullanılmışsa o yönteme göre işlem yapılmasına devam edilecektir" ifadesi yer almaktadır.

Tebliğ hükümlerinden de anlaşılacağı gibi döviz kredisi kullanılarak yurtdışından ithal edilen varlıklara ilişkin kur farkları sözkonusu varlığın aktifleştirildiği yıl içinde ortaya çıkıyorsa maliyetle ilişkilendirilecek, bundan sonra ortaya çıkıyorsa maliyetle ilişkilendirilecek ya da gelir-gider olarak dikkate alınarak, gelir tablosuna aktarılacaktır.

III.2. Kapasite Kullanım Oranlarındaki Düşüş

Kriz dönemlerinde işletmeler ana faaliyet konularından faaliyet dışı alanlara doğru yöneleceğinden kapasite kullanım oranlarında düşmeler meydana gelir. Nitekim aşağıdaki tablo bunu göstermektedir:

Kapasite Kullanım Oranları

	1999	2000	2001	2002	2003	2004 (Ağustos)
Kamu	79,7	78,4	81,8	82,7	83,8	91,3
Özel	69,6	74,6	65,6	72,2	75,5	75,6

Kaynak: DPT (<http://ekutup.dpt.gov.tr>)

Tablodan da anlaşılacağı gibi 2000 yılında özel sektörde %74,6 olan kapasite kullanım oranı 2001 yılındaki krizle %65,6 seviyesine düşmüştür. 2004 yılında ise faiz oranlarındaki düşüşle birlikte üretim firmaları ana faaliyet konularına yoğunlaşmış ve kapasite kullanım oranı %75,6 seviyesine yükselmiştir.

Kriz dönemlerindeki kapasite kullanım oranlarındaki düşmenin talep yetersizliği veya işletme yönetiminin riskten kaçınması gibi çeşitli sebepleri olabilir. Üretim işletmeleri kapasitelerini düşürmek için çalışanlarından bir kısmını işten çıkarır, bir kısmına ücretsiz izin verir, ücretleri düşürür, üretim miktarını azaltır, bazı durumlarda üretimi bile durdurabilirler. Tabiiyle boş duran kısımlara ait sabit maliyetler oluşmaya devam eder. İşletmenin elinde olmayan nedenlerden kaynaklanan (yangın, su basması, deprem, grev, ekonomik kriz) atıl kapasite maliyetlerinden mamullere pay vermek, mamul maliyetlerinin gerçek maliyetlerinden oldukça farklı tespit edilmesi sonucunu doğurur. Bu da hem işletmecilik, hem maliyet muhasebesi hem de vergi hukuku ilkeleriyle uyumsuz. Genel kural olarak normal ve mutad çalışmalara ilişkin maliyetler mamul maliyeti içine katılırken, olağanüstü nitelik taşıyanlar mamul maliyetine katılmazlar (Bayraktar; 2003: 77-79; Gündoğdu; 2003:120-122; Gürkan, 1990: 50-54). Bu bakımdan kriz dönemlerinde ortaya çıkan sözkonusu boş kapasite maliyetleri olağandışı bir durum olarak kabul edilip 680 Çalışılmayan Kısım Gider ve Zararları hesabında muhasebeleştirilmelidir.

Örnek: ABC işletmesi 2001 yılında toplam 40.000 TL sabit genel üretim maliyetlerine, 20.000 TL'de değişken genel üretim maliyetlerine katlanacağını, bu süre içinde 4.000 direkt işçilik saati karşılığında 2.000 birim mamul üreteceğini planlamış ve genel üretim giderleri esnek bütçe denklemini şöyle oluşturmuştur:

$$Y = 40.000 + 5 \text{ TL } X$$

İşletme faaliyette bulunduğu 2001 yılında ekonomik kriz sebebiyle 1.500 saat çalışabilmiş ve 700 birim mamul üretilmiştir. Fiilen gerçekleşen genel üretim maliyetleri ise 45.000 TL olmuştur. Buna göre işletme şu hesaplamayı yapmıştır:

GÜM Farkları			
Fiili GÜM	Fiili Saate Ayarlanmış GÜM	Standart Saate Ayarlanmış GÜM	Üretime Yüklenen Standart GÜM
45.000 TL	40.000 + (5 TL × 1500)	40.000 + (5 TL × 1400)	1400 saat × 15 TL
	Bütçe Farkı 2.500 (L)	Verim Farkı 500 TL (A)	Kapasite Farkı 26.000 TL (A)

Hesaplama da anlaşılacağı gibi bütçe ve verimlilik farklarında önemli bir sapma olmazken, kapasite sapması önemli boyuttadır. Bu sapma ekonomik krizden kaynaklandığı için muhasebe kaydının şöyle yapılması uygun olur:

731 Genel Üretim Gid Yansıtma	21.000	
733 GÜG Verimlilik Farkları	500	
734 GÜG Kapasite Farkları	26.000	
730 Genel Üretim Giderleri		45.000
732 GÜG Bütçe Farkları		2.500
680 Çalışılmayan Kısım Giderleri	26.000	
734 GÜG Kapasite Farkları		26.000

Muhasebe kaydından da anlaşılacağı gibi ekonomik kriz sebebiyle ortaya çıkan kapasite sapması, “diğer olağandışı gider ve zararlar” grubunda çalışılmayan kısım gideri olarak muhasebeleştirilmiş ve gelir tablosuna aktarılmıştır. İşletme hakkında karar verecek olanlar için bu tutarın gelir tablosu dipnotlarında ekonomik krizden kaynaklandığının ayrıca belirtilmesi uygun olur. Zira, çalışılmayan kısım gider ve zararları ekonomik kriz dışında pek çok faktörden kaynaklanabilir.

III.3. Para ve Sermaye Piyasasındaki Gelişmeler

Kriz dönemlerinde mevduat sahipleri alacaklarını nakde çevirmek isteyeceklerinden bankalar da nakit sıkıntısına düşmemek için faiz oranlarını yükseltirler. Aşağıdaki tablo Kasım 2000 krizinde repo piyasasında gerçekleşen faiz oranlarındaki artışı göstermektedir.

Tarih	1 Kasım	10 Kasım	15 Kasım	22 Kasım	28 Kasım	1 Aralık	15 Aralık
Faiz Oranı (%)	44,4	29,8	91,8	153,4	199,5	1.275,2	63

Faiz oranlarında yükselme Şubat 2001 krizinde de görülmüştür. 21 Şubat'ta İnterbank piyasasında gecelik faizler %6000'lere ulaşmış, ortalama olarak da %4000'lerde gerçekleşmiştir (Eroğlu ve Albeni, 2002:210-214).

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ekonomik kriz dönemlerinde faiz oranlarında bir yükselme görülmektedir. Faiz oranlarının yükselmesi, değişken faiz oranıyla borçlanmış işletmelerin kredi maliyetlerini artırmakta, likidite sıkıntısına sürükleyebilmekte, hatta işletmenin faaliyetine son vermesine bile sebep olabilmektedir. Varlıkları arasında likit fon bulunduran işletmeler ise repo işlemlerine yönelmekte ve bu yüksek faizlerden fayda sağlayabilmektedir.

Konuya muhasebe kuramı açısından bakıldığında, ekonomik krizden kaynaklanan faiz gelirlerinin ve finansman giderlerinin olağan faaliyetler içerisinde raporlanmaması daha uygun olur. Finansman giderleri gelir tablosunda ayrı bir başlık altında raporlanmaktadır. Fakat bunun ekonomik krizden kaynaklanan kısmı (olağandışı durumun) hem mali tabloda hem de eklerinde belirtilmemektedir. Halbuki finansman giderlerinden maliyete yazılanlar ve doğrudan gider yazılanlar mali tablo dipnotlarında belirtilmektedir. Benzer şekilde ekonomik krizden kaynaklanan finansman giderlerinin de mali tablo dipnotlarında belirtilmesi hem muhasebenin tam açıklama, hem sosyal sorumluluk hem de kamuyu aydınlatma ilkeleri bakımından yararlıdır. Bunun için finansman giderlerinin dipnotlarda şu şekilde belirtilmesi uygun olur:

Dönemin tüm finansman giderleri	..... TL	
a-Üretim maliyetine verilenler	..... TL	
b- Sabit varlıkların maliyetine verilenler	..... TL	
c- Doğrudan gider yazılanlar	..... TL	
d- Olağandışı durumdan kaynaklananlar	..... TL	

Kriz döneminde sağlanan faiz gelirlerinin de benzer şekilde “olağandışı faiz gelirleri” olarak açıklamak uygun olur. Fakat normal piyasa koşullarındaki faiz oranı (kriz öncesi) %40 ise ve krizden sonra %200 olmuşsa, elde edilen faizin 40/200'lük kısmının tekdüzen hesap planındaki 642 Faiz Gelirleri hesabında; 160/200'lük kısmının ise yeni açılacak olan 672 Olağandışı Faiz Gelirleri hesabında muhasebeleştirilmelidir.

Örnek: X işletmesi Y Bankası'ndan ticari kredi kullanmış ve aylık 1.600 TL faiz ödemektedir. Meydana gelen ekonomik kriz sebebiyle aylık ödediği tutar 2.400 TL olmuştur. Buna göre yapılacak kayıt şöyle olmalıdır:

780 Finansman Giderleri	2.400	
300 Banka Kredileri		2.400
660 Finansman Giderleri	1.600	
682 Olağandışı Finansman Giderleri	800	
781 Finansman Gid. Yansıtma		2.400

Muhasebe kaydından da anlaşılacağı üzere, ekonomik kriz döneminde ortaya çıkan olağandışı finansman gideri gelir tablosunun “diğer faaliyetlerden olağandışı gider ve zararlar” bölümünde raporlanacaktır.

Benzer şekilde ekonomik kriz ortamında nakit fazlasını repo işlemlerinde değerlendiren bir işletme elde ettiği repo gelirini, olağandışı gelir ve kârlar hesabında muhasebeleştirmelidir.

Örnek: Z işletmesinin 2001 ekonomik krizinin olduğu dönemde elindeki nakit fazlasını repo işlemlerinde değerlendirdiğini ve bu işlemde de 1.800 TL faiz geliri elde ettiğini kabul edelim. Buna göre kayıt şöyle olmalıdır:

_____ / _____		
102 Bankalar	1.800	
672 Olağandışı Faiz Gelirleri		1.800
_____ / _____		

Ekonomik kriz dönemlerinde borsa endeksinde de önemli düşüşler gözlenir. Nitekim Şubat 2001 ekonomik kriziyle endeks 10.000'ler düzeyinden 7000 puana kadar gerilemiştir.

Menkul kıymetlerin değerlemesine ilişkin vergi mevzuatımızda, Türkiye Muhasebe Standartlarında, Sermaye Piyasası mevzuatında ve uluslararası muhasebe standartlarında çeşitli ölçüler bulunmaktadır (Akdoğan, 2001: 61-77; Örtün ve Karapınar, 2001: 42-50). Söz konusu ölçüler uygulanırken ekonomik krizden kaynaklanan değer farklarının yukarıda da belirtildiği gibi olağandışı olarak kabul edilmesi uygun olur.

Finansal tabloların tam ve gerçeğe uygun biçimde raporlanması ve bu tabloları kullananların sağlıklı kararlar alabilmeleri için gelir tablosunda yer alan diğer faaliyetlerden olağan gelir ve karlar ile diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlar içinde yer alan ve ekonomik krizden kaynaklanan etkilerin ayrı başlık altında (olağandışı gelir ve karlar-olağandışı gider ve zararlar) veya dipnotlarda raporlanması muhasebe ilkeleri ve kamuyu aydınlatma bakımından uygun olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik kriz neticesinde ortaya çıkan kur farkları TMSK'nın hazırladığı Kur Değişim Etkilerinin Muhasebeleştirilmesi Standardı taslağına göre, ilgili varlık maliyetiyle ilişkilendirilmeden, dönem gideri veya geliri olarak dikkate alınacak ve tekdüzen hesap planındaki "656 Kambiyo Zararları" veya "646 Kambiyo Karları" hesabında muhasebeleştirilecektir. Bu iki hesap da tekdüzen hesap planının "**diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlar**" ile "**diğer faaliyetlerden olağan gelir ve kârlar**" grubunda yer almaktadır. Dolayısıyla bu hesaplar, işletmenin **esas faaliyeti dışındaki olağan faaliyetleriyle** ilgili sonuçları ilgilendirmektedir.

Ekonomik kriz neticesinde ortaya çıkan devalüasyon ve kurdaki aşırı artışın olağan mı olağandışı mı olduğu akıllarda soru işareti bırakan bir durumdur. Olağandışı durum için tam bir kriter oluşturmak oldukça zordur ve her firma için özel olarak ele almak gerekir. Fakat genel bir açıklama yapmak gerekirse, firmaların önceden tahmin edemediği ve beklemediği bir durumun meydana gelmesi olarak ifade edilebilir. Buna göre ekonomik kriz olağan değil; olağandışı bir durumdur. Dolayısıyla krize bağlı olarak ortaya çıkan devalüasyon ve kurdaki aşırı artışın sonucu da mali tablolarda olağandışı kalemler arasında raporlanmalıdır. Keza TMUDESK tarafından yayımlanan 10 numaralı “Dönem Net Kârı veya Zararı, Temel Hatalar ve Muhasebe Politikalarındaki Değişiklikler” standardının 8. maddesinde “her olağandışı kalemin niteliği ve tutarı diğerlerinden ayrı olarak açıklanır” ifadesi yer almıştır. 9. maddede ise bir işletme için olağandışı kabul edilen bir olayın başka bir işletme için olağan kabul edilebileceği belirtilmiş, 10. maddede de varlıkların kamulaştırılması, deprem veya diğer doğal felaketlerin tüm işletmeler için olağandışı olacağı örneklendirilmiştir.

Ekonomik krizden kaynaklanan sonuçların gelir tablosunda raporlanabilmesi için olağandışı gelir ve karlar ile olağandışı gider ve zararlar grubunda çeşitli hesaplar oluşturulabilir. Mesela kambiyo karı veya zararı için “676 Olağandışı Kambiyo Kârları” ve “686 Olağandışı Kambiyo Zararları”; menkul kıymet satış karı veya zararı için 675 Olağandışı Menkul Kıymet Satış Kârı veya 685 Olağandışı Menkul Kıymet Satış Zararı gibi hesaplar açılabilir.

Benzer şekilde ekonomik kriz veya beklenmedik bir doğal afet sonucunda müşterilerden olan alacağın şüpheli duruma düşmesi ve tahsil edilememe riskinin olması durumunda da hesaplanan karşılığın 654 Karşılık Giderleri hesabında değil, 684 Olağandışı Karşılık Giderleri adlı bir hesap açılarak bu hesapta muhasebeleştirilmesi ve gelir tablosunda olağandışı olarak raporlanması uygun olur. Keza, işçilerin işten çıkarılmaları sebebiyle ödenen kıdem tazminatları da olağandışı kıdem tazminatı gideri olarak dikkate alınmalıdır.

Ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada ifade etmek istediğimiz husus, ekonomik krizin olağan bir durum değil; olağandışı bir durum olduğu ve bu krizden kaynaklanan etkilerin de mali tablolarda olağandışı kalemlerde veya mali tablo dipnotlarında raporlanması gerektiği yönündedir.

Ekonomik kriz genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunlardır. Bu bakımdan gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde faaliyette bulunan işletmeler ekonomik krize hazırlıklı olmak için muhasebenin ihtiyatlılık kavramı gereği fon oluşturmalıdır. Bunun için muhtemel gider karşılığı ayırabileceği gibi, kârın bir kısmını dağıtmayıp işletmede bırakmak suretiyle (yedek akçe) “kriz fonu” oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. (2001) "IAS 39 Nolu Standart Hükümlerine Göre Menkul Kıymetler ve Finansal Duran Varlık İşlemlerinde Uygulanacak Muhasebe Politikaları", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3, 61-78.
- Aktan, C.C. ve H. Şen "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", **Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, 7(42), 1225-1230.
- Altan, M. ve M. Bezirci (2001) "Ekonomik Krizlerin KOBİ'ler Üzerine Etkisi: Karaman Örneği", **I. Orta Anadolu Kongresi**, Nevşehir 2001, 455-468.
- Bayraktar, B. (2003) "Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları ve Muhasebeleştirilmesi", **Vergi Dünyası Dergisi**, 257, 77-79.
- Beyazıtılı, E. (2003) "TMS-12 Kur Değişim Etkilerinin Muhasebeleştirilmesi Standardına Göre Yabancı Para Birimine Dayalı İşlemlerin Muhasebeleştirilmesi", **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi**, 15-21.
- Delice, G. (2003) "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20, 57-81.
- Dinçer, Ö. (1992) **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, İstanbul 1992.
- Eroğlu, Ö. ve M. Albeni (2002) **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta.
- Gündoğdu, B. (2003) "Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 266, 120-123.
- Gürkan, Y. (1990) "Sanayi İşletmelerinde Çalışılmayan Kısım Giderleri ve VUK'na Göre Maliyetlere Katılması", **Vergi Dünyası Dergisi**, 107, 50-53.
- Karacan, A.İ. (1997) **Bankacılık ve Kriz**, Creative Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Kibritçioğlu, A. "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", **Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, 1(44), 174-182 (<http://www.dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/publications.html>) Erişim Tarihi: 23.12.2002.
- Örten, R. ve A. Karapınar (2001) **Dönem Sonu Muhasebe Uygulamaları**, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.
- Poyraz, E. (2002) "Finansal Kriz Yaratan Etmenler ve Türkiye'de Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerindeki Etkileri", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Aralık, 121-127.

- Puxty, A.G. (1997) "Accounting Choice and a Theory of Crisis: The Cases of Post-Privatization British Telecom and British Gas", **Accounting, Organizations and Society**, 22(7), 713-735.
- Uzay, N. (2001) "2001 Krizinin Kayseri'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerindeki Etkileri", **I. Orta Anadolu Kongresi**, Nevşehir , 441-454.
- Uzay, Ş. (2004), "21. Yüzyılın Başında Muhasebe Mesleğini Etkileyen Gelişmeler ve Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler", **Mali Çözüm Dergisi**, 14(67), 229-248.